

**BEELD VAN HET BESTUUR VAN DE BILT TUSSEN
1825 EN 1888
DE OVERGANGSTIJD VAN BUITENGEWEST NAAR ECHTE GEMEENTE**

Reinout C. Vos

Dit artikel is een bewerking van een tekst die oorspronkelijk geschreven is als kandidaatscriptie geschiedenis uit 1981. De oorspronkelijke 55 bladzijden tellende scriptie is in het streekarchief van de provincie Utrecht in Breukelen^a opgenomen.

Inleiding

De Bilt was sinds 1715 een ambachtsheerlijkheid. Daarvoor werd het gezag uitgeoefend door de Staten van Utrecht^b. Maar in feite waren, in het hier niet bij toeval als beginjaar gekozen jaar 1825, de heerlijke rechten bij de invoering van de herziene versie van het *Reglement op het Bestuur ten Platten Lande* fors beknot. Bovendien had de laatste ambachtsheer, mr. Daniël Jacob van Ewijck, door zijn succesvolle carrière als gouverneur, eerst van Drenthe, en later van Noord-Holland, wel wat anders aan zijn hoofd dan grote aandacht voor zijn heerlijkheid. Het contact met De Bilt bleef dan ook beperkt tot een jaarlijks beleefdheidsbriefje waarin de burgemeester een enkele korte mededeling

deed, meestal met betrekking tot de rust in de gemeente.

Als eindjaar van deze studie werd 1888 gekozen, omdat op de valreep van 1887 de eerste grondwetswijziging sinds 1848 eindelijk zijn beslag kreeg. Daarbij werd met name ook het belangrijke censusstelsel^c aanmerkelijk gewijzigd.

Het kritische jaar 1848 lag aardig in het midden tussen deze begrenzende jaren. Dat jaar was belangrijk omdat toen Thorbecke de door hem ontworpen grondwetswijziging er door kon krijgen doordat de koning, verontrust door alle opstandige bewegingen in het buitenland en de ook in eigen land manifeste onvrede, zoals men spottend zei ‘in één nacht van conservatief bekeerd was tot liberaal’^d. In zijn recente

Beeld van het Bestuur van De Bilt

boek over Nederland in de tweede helft van de negentiende eeuw drukte Auke van der Woud zich nog wat pregnanter uit door de verandering van 1848 te karakteriseren als de overstap van een politiestaat, waar niets mocht, tenzij ..., naar een rechtstaat, waar alles mocht tenzij .... Die verandering werd ingezet met die fameuze grondwetswijziging, maar pas in de jaren daarna werden de bij die grondwetswijziging beoogde 'organieke wetten' van kracht: de Kieswet, de Provinciale wet en, in 1851, als laatste de Gemeentewet. Voor het thema van deze studie was dit laatste jaar in feite het belangrijke kanteljaar. Met de invoering van die Gemeentewet kwam een eind aan de speciale positie van het platteland en begon de periode waarin De Bilt een echte, volwaardige

Johan Rudolf Thorbecke (1798-1872), minister van Binnenlandse Zaken en minister van Staat, ca. 1852. Portret geschilderd door Johan Heinrich Neuman.

gemeente werd. Moest worden is misschien beter geformuleerd, want uiteraard was het eerst nog behoorlijk wennen. Die geleidelijke gewenning zal dan ook het hoofdthema zijn van dit artikel.

Van 'buitengewest' naar echte gemeente

De vraag die ons hier bezig zal houden, is: hoe werkte die drastische ingrepen uit de jaren 1848 tot 1851 in op het dorp De Bilt? Zoals uit het volgende zal blijken is het antwoord op die vraag, dat het dorp niet bepaald vooraan liep in het revolutionaire elan dat de koning

bewoog toe te geven aan Thorbeckes ideeën, maar wel geleidelijk aan meedraaide – wel moest meedraaien – met de nieuwe landelijke wind. Dat de kiezers van De Bilt behoudend waren, zal niet verbazen. Het is bekend

dat de Utrechtse streken over het algemeen conservatieven afvaardigden. Als markant voorbeeld moge gelden dat, bij een spontaan georganiseerde stemming in 1795 in De Bilt 34 van de 35 aanwezige gezinshoofden vóór de ‘oude regering’ stemden.

De belangrijkste vernieuwing van 1851 was wel dat het onderscheid tussen stad en platteland verviel. Tot dan had het platteland eigenlijk geen plaats in ons staatsbestel. Het was politiek gesproken slechts het stille gebied waar de ‘stand der landeigenaren’ resideerde en waar, zoals de gouverneur van de provincie in 1831 aan de burgemeester van De Bilt schreef, ‘handhaving van de rust onder de ingezetenen (...) het voornaamste doel der plaatselijke besturen’ was. Echt te besturen viel er dus niet veel en de financiële honorering van de burgemeester was er dan ook naar. In 1853 nog was zijn jaarwedde *f* 300, net het dubbele van de *f* 150 die de veldwachter in 1848 verdiende, een bedrag dat te gering werd geacht om daarvan alleen te kunnen bestaan. Pas na 1860 werd de jaarwedde van de burgemeester substantieel verhoogd. De eerste burgemeester in onze periode, P.A. Muntendam, combineerde, met naar wij mogen aannemen ontheffing van de desbetreffende verbodsartikelen, vanaf 1823

de functies van burgemeester, secretaris en ontvanger, waarschijnlijk omdat zo alleen het besturen van De Bilt voor hem aantrekkelijk was.

Voor de plattelandsgemeente De Bilt betekende 1848 onder meer de formele afschaffing van de heerlijke rechten, maar – het werd in de inleiding reeds vermeld – die afschaffing had in de praktijk weinig betekenis omdat al in de Franse tijd een proces was begonnen waarbij die rechten langzamerhand werden overgenomen door overheidsinstanties: door de koning (de benoeming van de burgemeester, wel nog op voordracht van de heer), door de Staten (benoeming van raadsleden, op voordracht van dubbeltallen) of door de gemeente zelf (puur gemeentelijke verordeningen en benoemingen). Veel belangrijker was het wegvallen van de invloed van de geërfden, een eigenaardige, wat moeilijk te definiëren groep van de ‘gemeenschapselite’. Oorspronkelijk was dat de groep van de grondeigenaars, de ‘ingelanden’^f, die altijd geraadpleegd moest worden door de raad als er beslist moest worden over zaken die hun belangen raakten. En dat was vaak zo, bijvoorbeeld toen er, in het zittingsjaar 1847/1848, beslist moest worden over de vernieuwing van de brug over de Grift. Wie lid

was van die elitegroep werd echter kennelijk met de tijd wat ondoorzichtig. In de notulen van de raadsvergadering van 2 mei 1851 treffen we een lijst aan met 37 'geërfden' zoals ze toen (ook) werden aangeduid, die toen ter vergadering waren opgeroepen. Van deze 37 betaalden er 18 meer dan f100 grondbelasting, maar grondbezit was blijkbaar geen absolute voorwaarde meer om geërfde te zijn. Boer Cornelis Barreveld, bijvoorbeeld, was wel ingelände, maar betaalde geen grondbelasting; en andersom betaalden logementhouder J.P. Schmitt en molenaar Dirk van Wich en wel grondbelasting, maar zij kwamen niet voor op de lijst van geërfden. Misschien moeten we in de verschuiving in benaming van ingeländen naar geërfden een weerspiegeling zien van die verschuiving van het criterium: je hoorde tot die elite, meer op grond van afkomst dan op grond van daadwerkelijk grondbezit, of zelfs van inwonerschap. Overigens vormden die geërfden natuurlijk allerminst één gesloten groep: je had de subgroep van de 'voornaamste' – ook wel genoemd de 'fatsoenlijke' geërfden – met als voornaamste criterium toch wel de grootte van het grondbezit, met vermoedelijk circa 36 morgen land als ondergrens. Met de ommekeer van de jaren '48 tot '51 verdween deze groep geheel uit de wetgeving – al verdween hun

feitelijke invloed wat geleidelijker, want nog tot 1859, dus acht jaar na de invoering van de Gemeentewet, waren afgevaardigden van de geërfden ieder jaar aanwezig bij het opnemen van de begroting en rekening van de binnenlandse lasten.

Met de Gemeentewet werd de gemeenteraad het hoofd der gemeente en werd de rol van de koning en van de staten sterk teruggedrongen. In de praktijk was het verschil niet zo duidelijk zichtbaar. Enerzijds viel de betutteling van hogerhand voor 1851 in feite nogal mee, want die hield vooral in dat de gemeenteraad geholpen werd om niet te derailleren in een complexe regelgeving, een mengelmoes van regelingen nog uit de tijd van de republiek, uit de tijd van het keizerrijk, en van het genoemde Reglement op het Bestuur ten Plattenlande uit de tijd van de monarchie. En anderzijds veranderde wel degelijk iets doordat het toezicht van hogerhand veranderde van bevoogdend vooraf naar controlerend achteraf. Zo werd de raad er in 1854 aan herinnerd dat men vergeten had dat een van de wethouders aan aftreden toe was geweest. Dat controlerend optreden was ook daarom niet overbodig omdat de raad – we komen daar nog op – zowel voor als na 1854 voornamelijk uit de lagere standen gerekruteerd was, waardoor het met de deskundigheid nogal

pover gesteld was.

Wie zaten dan wel in de raad?

‘Het is ongelooflijk en Uwe Majesteit vermoedt niet hoe vreemd de ingezetenen tot dusver aan kennis en behandeling van zelfs de dagelijkse aangelegenheden der plaats hunner woning zijn gebleven. Intussen moet staatsburgerschap bij een plaatselijk burgerschap beginnen.’ Aldus de grondwetscommissie – lees Thorbecke – in de toelichting op de voorstellen tot herziening van de Grondwet in april 1848. Deze toelichting geeft kernachtig Thorbeckes droom weer die met name in zijn Gemeentewet – Thorbeckes meesterwerk bij uitnemendheid, in Ouds woorden^g – tot uitdrukking komt: de burgerij opvoeden tot participierend burgerschap. Maar wie zou verwachten dat, nu de raad rechtstreeks door de burgerij verkozen ging worden, de rekrutering van de raadslieden zich ook tot de

lagere bevolkingsgroepen zou gaan uitstrekken, komt bedrogen uit. Onderstaand staatje geeft daarvan een aardige indruk.

Het geeft om de tien jaar de samenstelling van de raad in de periode 1825-1885, ingedeeld naar functie en stand. Wat daaruit het meeste opvalt is dat de aanmerkelijke vertegenwoordiging van de lagere standen – nog onderscheiden in ‘middenstand’ en ‘boeren’ – na de kanteljaren 1848-1851 terugloopt en dat het juist de aanzienlijke stand is die toeneemt en in toenemende mate de touwtjes naar zich toe trekt.

Het is de moeite waard om bij die standenindeling wat nader stil te staan, want een nette omschrijving van wie tot welke stand behoorde, valt niet te geven. Maar men kan op grond van de feitelijke indeling toch wel ruwe scheidlijnen trekken. Om tot de ‘aanzienlijken’

<i>aanzienlijke stand</i>	B	B	B	BW	BWL	BW	BWW
<i>middenstand</i>	ALL	ALL	AALL	WLL	WL	WL	L
	<i>L</i>	<i>L</i>				<i>L</i>	<i>L</i>
<i>Boerenstand</i>	LLL	LLL	LLLL	LL	LL	LL	LL
<i>laagste stand</i>	A	A					
<i>steekjaar</i>	1825	1835	1845	1855	1865	1875	1885

Toelichting: B=Burgemeester, A=Assessor^h, W=Wethouder, L=Raadslid, niet vet gedrukt: stand onzeker.

Beeld van het Bestuur van De Bilt

te worden gerekend kunnen we de volgende criteria hanteren:

1. rijk, d.w.z. een census van minimaal *f* 100; en/of
2. aristocratische afkomst, blijkend bijvoorbeeld uit adellijke titel of dubbele naam; en/of
3. aanzienlijk beroep, zoals burgemeester, predikant, onderwijzer, hoogleraar, dokter of rijksontvanger.

Op grond van deze criteria bestond de aanzienlijke stand in De Bilt uit 36 personen, dat is 14% van alle belastingbetalers en amper 2% van de totale bevolking. Wat uit deze lijst van criteria kan worden afgeleid is dat de overlap met de geërfden maar beperkt moet zijn geweest. Je zou kunnen zeggen dat de ‘aanzienlijken’ de lokale elite vormden, terwijl de ‘geërfden’ een meer algemene, niet plaatsgebonden elite vormden⁶. De geërfden komen in het bovenstaande overzichtje niet als zodanig voor, en dat hoeft niet te verbazen waar ze, zoals gezegd, ook zonder raadslidmaatschap een forse vinger in de pap hadden, althans voor, en zelfs nog na 1851.

De scheiding tussen de twee ‘eenvoudige standen’, de middenstand en de boerenstand is minder scherp te trekken. Ruwweg is de

grens hier gelegd tussen ‘middenstand’, in het censusbereik tussen *f* 50 en *f* 150, en ‘boerenstand’, in het censusbereik tussen *f* 10 en *f* 50.

Maar misschien is het beter om bij de stand – de benaming zegt het al – meer aan een beroepsgroep te denken dan aan een klasse. Het feit dat men in De Bilt altijd twee kerkmeesters had – één uit de boeren- en één uit de middenstand – doet vermoeden dat men de groepen als gelijkwaardig zag.

Alles daaronder zat in de laagste stand en had geen plaatselijk kiesrecht. De grootste groep daarin vormden de dagloners, maar men kon daarin ook kleine middenstanders en arme boeren aantreffen. Het staatje hierboven laat zien dat de middenstand en de boerenstand ongeveer even sterk in de raad waren vertegenwoordigd.

Duidelijk is dat vóór 1850 de raad niet bepaald bestond uit de ‘vroedste en gegoedste ingezetenen’, wat nog de richtlijn was van het Reglement van 1816, maar, op de burgemeester na, uit mensen van de eenvoudige standen. De eenvoudige stand van boeren en burgers bezette vóór 1850 alle, en na 1850 de meeste raadplaatsen. Men kan, op grond van deze gegevens en aannemend dat De Bilt geen

Koning Willem II.

uitzonderlijk geval was, stellen dat Thorbeckes droom de burgerij met zijn grondwetgeving op te voeden tot participierend burgerschap niet bepaald in vervulling is gegaan. Het waren juist de aanzienlijken die gingen participeren in burgerschap – kennelijk vanuit een gevoel dat het raadslidmaatschap iets meer zou gaan betekenen dan ja knikken tegen de

burgemeester (zie de volgende sectie). Misschien zagen ze via het raadslidmaatschap ook wel een burgemeesterschap in het verschiep liggen. Interessant is in deze dat Thorbeckes droom via een andere wet veel meer in vervulling zou gaan. In zijn tweede kabinetsperiode verschaftte hij immers in 1863 via de mogelijkheid om HBS'en op te richten, het voortgezet onderwijs een machtige vernieuwende impuls. Niet toevallig hebben de vijf (!) eerste Nederlandse Nobelprijswinnaars geen van allen de enige toenmalige route naar de universiteit, die via het gymnasium, bewandeld: vier kwamen via de HBS, en één zelfs via de, nog iets oudere, uit 1857 daterende Mulo. Goed onderwijs – wie denkt niet aan de huidige integratieproblemen – is een belangrijke toegangspoort tot participierend burgerschap. Met zijn Gemeentewet heeft hij de maatschappelijke verandering zoals die onder andere zijn uitdrukking vond in de wijzigingen in het onderwijs, ondersteund door barrières te slopen.

De burgemeester

De gemeenteraad werd, zowel voor als na 1851, het jaar van de Gemeentewet, bestuurd door een burgemeester. Voordien werd die, op voordracht van de ambachtsheer, benoemd door de koning, nadien zelfs zonder een

formeel geregelde voordracht – al blijkt uit de archiefstukken duidelijk dat de gemeenteraad, ook toen al, behoorlijk inspraak had. Voor 1851 was hij ambtshalve lid van de gemeenteraad en drager van het uitvoerend gezag, en als zodanig duidelijk verantwoording schuldig aan de Staten en de koning. Nadien stond hij formeel buiten de raad, maar was hij juist verantwoording verschuldigd aan die raad. Hij was van toen af aan ook alleen direct verantwoordelijk voor de handhaving van de openbare orde. Men mag aannemen dat de wethouders, meer dan voorheen de assessoren, duidelijk een eigen verantwoordelijkheid voor hun portefeuille gingen dragen. Formeel mogen die veranderingen misschien groot geweest zijn, maar in de praktijk viel dat nogal mee – of tegen, zo men wil. Enerzijds was voor 1851 het ingrijpen van hogerhand zelden echt ingrijpend, want meer bijsturend van aard, waar – we zeiden dat al – het stelsel van wetten, voorschriften en Koninklijke Besluiten niet bepaald doorzichtig was. En anderzijds pakte noch voor, noch na 1851 de inbreng van de gemeenteraad opvallend uit. In de 63 jaar die dit artikel bestrijkt traden zes burgemeesters op:
P.D. Muntendam, van 1823 tot 1844, tevens ontvanger tot 1851 en secretaris tot 1844.

F.H. Spengler, van 1844 tot 1865, tevens secretaris gedurende dezelfde periode.
H. van den Bosch, van 1865 tot 1867.
C.Th. van Boetzelaer, van 1867 tot 1873.
W.C. van Boetzelaer, van 1873 tot 1878, en
D. de Blocq van Haersma de With, na 1878.
Deze opsomming geeft een wat persoonlijker invulling van de B's in het voorgaande staatje en maakt nog eens, meer nu door naam én toenaam, duidelijk dat er een groot maatschappelijk, en daarmee samenhangend intellectueel verschil heerste tussen de burgemeester en de raad. Het hoeft dan ook niet te verbazen dat in de notulen van de raadsvergaderingen de burgemeester als enige aan het woord komt, terwijl de bijdragen van de raadsleden hooguit blijken uit een formule als 'hierover gedelibereert zijnde'. Vaak wordt een besluit genomen na 'advies van de burgemeester gehoord hebbende'.

Wie koos wie?

Volgens de reglementen van 1825 werden de raadsleden op voordracht van dubbeltallen van de ambachtsheer benoemd door de Staten. De bevolking had dus in deze geen enkele zeggenschap, maar een heel klein beetje, zeer indirecte invloed op de samenstelling van de gemeenteraad was er toch wel: zij die meer

dan *f* 30 in directe belastingen betaalden mochten het kiezerscollege van het eigen district bepalen, in dit geval het district Zeist (en omstreken dus). Elke twee jaar moest daarin één derde aftreden en worden vervangen, waarbij de keuze wel beperkt was tot de meer kapitaalkrachtige inwoners omdat de census voor verkiesbaarheid hiervoor *f* 150 aan directe belastingen bedroeg. Aangezien het kiescollege de statenleden verkoos en de Staten de gemeenteraadsleden benoemde, was er toch, zij het in zeer verdunde vorm, sprake van enige invloed.

Dat alles veranderde drastisch na 1851. De inwoners kregen immers – voor zover ze de census te boven gingen – direct stemrecht voor de gemeenteraad. Dat betekende in feite dat het aantal stemgerechtigden in de beginjaren rond de 2,5% schommelde en geleidelijk opliep tot bijna 3,5% in 1887. De overgrote meerderheid van de bevolking bleef dus verstoken van stemrecht

voor de eigen gemeenteraad. Bij de eerste gemeenteraadsverkiezingen, in 1851, was het opkomstpercentage 91%, wat bij een bevolking van circa 1650 inwoners neerkwam op een

totaal aantal van 64 werkelijk uitgebrachte stemmen. En dat was, waarschijnlijk omdat het de eerste keer was, een hoog aantal. In de jaren daarna daalde het opkomstpercentage geleidelijk tot tussen de 30 en 40%, wat ondanks een geleidelijke bevolkingsgroei tot rond de 2600 inwoners en een geleidelijke stijging van het welvaartspeil, aan het eind van de hier beschreven periode tot een daling leidde van het aantal uitgebrachte stemmen tot rond de 40; geen wonder ook, gezien de feitelijk ijzeren regel – ook na het kanteljaar – dat wie zit, mag blijven zitten. Ook zo bezien dus weer een bevestiging van de

uitspraak hierboven, dat Thorbeckes hoop op een groeiende participatie wel wat optimistisch was.

*Jhr. H. van den Bosch
Burgemeester van 1865-1867.*

Afronding

De jaren 1848-1851 vormen in de Nederlandse geschiedenis een keerpunt: het staatsbestel werd vernieuwd en in een heldere organisatie vastgelegd in de Grondwet en in de drie daaruit voortkomende organieke wetten: de Kieswet, de Provinciale wet, en de Gemeentewet. Men kan zeggen dat in deze jaren het ancien régime, de oude besloten regering van adel en regenten, met zijn standenprivileges en met zijn wazige staatsrechtelijke verhoudingen, definitief werd verlaten. De nieuwe staatsrechtelijke structuur met zijn eenheidsstaat en een nieuw evenwicht tussen de hogere en lagere overheden en met zijn burgerlijke rechten, vond zijn vorm – grotendeels tot op de huidige dag – in Thorbeckes gebeitelde wetgevende arbeid. Voor de plattelandsgemeente De Bilt betekende 1848 ondermeer de afschaffing van de heerlijke rechten; maar in de praktijk had dit weinig betekenis doordat reeds in de Franse tijd een

*C. Th. van Boetzelaer
Burgemeester van 1867-1873.*

proces begonnen was waarbij de heerlijke rechten langzamerhand overgenomen werden door het provinciale of gemeentelijke bestuur. De laatste ambachtsheer, die in 1831 aantrad, oefende in feite geen van zijn rechten meer actief uit.

Een fundamentele vernieuwing, die Grondwet en Gemeentewet voor de dorpsgemeenten brachten, was dat het onderscheid tussen stad en platteland verviel. Vanaf dan, zo hoopte Thorbecke, zouden, door de verheffing van de nu gekozen raad tot het hoogste orgaan van de gemeente en een lage censusedrempel, de inwoners geactiveerd worden tot 'burgerschap'. Ook moest de Gemeentewet een einde maken aan de betuttelende bevoogding van hogerhand, juist in de plattelandsgemeenten. Maar wat merkte het dorp De

Bilt van dit alles? Dat viel, althans in de hier beschreven periode, niet echt mee. Natuurlijk, doordat de Gemeentewet een einde maakte aan

veel onoverzichtelijkheid door de veelheid van wetten, reglementen, besluiten en voorschriften, kon het werk van het gemeentebestuur eenvoudiger en professioneler worden. Maar daarvan merkte de bevolking natuurlijk niet zo veel. We zagen verder dat die bevoogding vóór 1851 eigenlijk wel mee viel, en daarna nauwelijks minder werd. Het voornaamste verschil was dat die bevoogding verschoof van betutteling vooraf naar controle achteraf.

Formeel was een belangrijk verschil dat de burgemeester, die voor 1851 een zeer dominante rol was toebedeeld, een duidelijk stap terug moest doen doordat hij verantwoording verschuldigd werd aan de raad. Maar dat overwicht van de burgemeester had niet alleen een formeel, maar ook een sociaal en psychologisch aspect: hij behoorde tot de aanzienlijke stand, had soms gestudeerd of reeds bestuurlijke ervaring elders opgedaan, en kwam vaak uit de stad of woonde daar zelfs daadwerkelijk. De gewone raadsleden

daarentegen, waren voor de ‘kanteljaren’ altijd, en daarna veelal, eenvoudige burgers en boeren die geen partij waren voor de dominante burgemeester. Hun rol beperkte zich dus voor en na toch hoofdzakelijk tot het aanhoren van

*Mr. W. C. van Boetzelaer
Burgemeester van 1873-1878.*

het advies van de burgemeester en het ja knikken. Maar op de lange duur bood dat toch de ruimte tot verandering doordat, onder de nieuwe wetgeving, de meer geschoolde burgers mee gingen draaien in de gemeenteraad, mogelijk vooral omdat de groep der geërfden – in het algemeen toch meer geschoolde burgers – na 1851 anders hun invloed op de politieke besluitvorming zouden verspelen. We zagen daarnaast dat de ontwikkeling richting ‘werkzaam plaatselijk burgerschap’ minder voorspoedig en ook wat anders verliep dan Thorbecke zich zal hebben voorgesteld.

De invloed van de lagere standen nam in eerste instantie nauwelijks toe, en kon pas echt op gang komen toen de census na de grondwetsherziening van 1887 drastisch omlaag

Beeld van het Bestuur van De Bilt

ging. Wel nam door de gestegen interesse van de aanzienlijken om zitting te nemen in de gemeenteraad, de mogelijkheid om tegenspel te bieden aan de burgemeester, duidelijk toe. Het gebeuren in De Bilt laat zien dat de overgang naar het nieuwe systeem weliswaar spectaculair was, maar toch zichtbaar op langere termijn. De ingelanden verdwijnen ongemerkt van het toneel (ze werden er in 1851 niet zomaar uitgegooid, maar na 1859 horen we niets mee van ze), ze pasten zich aan door zelf in het gemeentebestuur te gaan zitten. Zo zien we dat het gemeentebestuur aan gewicht wint en ook aan professioneel gehalte: de burgemeester wordt beter betaald en combineert niet meer allerlei in feite onverenigbare ambten. De burgemeester is dan ook niet meer de zetbaas van grondbezitters, maar iemand die zijn achterban in de raad zelf heeft; formeel benoemd door de Koning, maar wel na informele polsing van de raad. De Republiek was – buiten de steden – een bestuur van gewesten en heren/grondbezitters. In de twintigste eeuw is er noch van de provincies, noch van de heren, meer veel te merken: het rijk en de gemeenten hebben hun werk overgenomen. Eigenlijk best een spectaculair veranderingsproces in 100 jaar en een bestendig proces. De afgelopen honderd

jaar is hoegenaamd niets daarin veranderd. Geen land in Europa heeft nog een per decreet benoemde burgemeester, maar Thorbeckes stelsel is kennelijk zo robuust, dat we het zelfs nu als een geforceerde overgang zien om de burgemeester te kiezen.

(Noten):

- a R.C.Vos, *Beeld van een dorpsbestuur, De Bilt 1825-1888*. Kandidaatsscriptie nieuwe geschiedenis, Rijksuniversiteit Utrecht, 1981.
- b P.H.Damsté, *Oostbroek en De Bilt C.S.; de geschiedenis van een ambachtsheerlijkheid*. Zutphen, 1978.
- c De census was de jaarlijkse afdracht aan directe belastingen en bepaalde zowel het actieve als het passieve kiesrecht.
- d J. ter Haar, *Geschiedenis van de lage landen*. Dl. 4, p.191. Bussum, 1971.
- e A. van der Woud, *Een nieuwe wereld. Het ontstaan van het moderne Nederland*. p.164. Amsterdam, 2006.
- f De ingelanden vormden het hoogste gezag in kleine waterschappen. In grote waterschappen werd dat gedelegeerd aan een algemeen bestuur. De geërfdn waren formeel diegenen die stukken land bezaten – hetzij door vererving, hetzij door aankoop - in een plaats waar zij niet woonden.
- g P.J.Oud, *Honderd jaren, 1840-1940. Een eeuw van staatkundige vormgeving in Nederland Van Gorcum*. p.35. Assen, 1954.
- h Assessor = bijzitter, de voorganger van de latere wethouder.
- i In de archiefstukken om onduidelijke reden vaak aangeduid als 'oude middenstand'.